

האיום בהפעלת

במלחמות ישראל

האיומים הסובייטיים ובתקפותם, תוך שלילת
אמינותם.³ לעומתם, טענו חוקרים אחרים, כי
אכן, היו כמה איומי-סרק סובייטיים להתערב
צבאית, אך גם היו מקרים, שהקרמלין שקל
ברצינות להתערב.⁴ אלה גם אלה, למרות
שסקרו את הכוחות, שעמדו לרשות ברית-
המועצות, כמעט שלא התייחסו בניתוחיהם
ליכולת הטכנו-מבצעית לממש את האיומים
ולתורת ההפעלה של הכוחות האלה, אלא
הגיעו להערכתם, בעיקר, על סמך ניתוח
נסיבות, אילוצים מדיניים ואילוצים
אסטרטגיים.

החשש מעימות צבאי עם המעצמות היה תמיד
גורם בעל משקל בהחלטות של מקבלי
ההחלטות – ראשי ממשלות ושרים –
בישראל. כך היה בהחלטת ישראל להיסוג
מסיני בשנת 1949; כך היה בהחלטה בשנת
1955 להימנע מלצאת למלחמת-נגד
מצרים בעקבות עסקת הנשק הצ'כית; כך
בדחיית ההחלטה על כיבוש רמת הגולן בשנת
1967; כך בהימנעות ממתקפה מקדימה
במלחמת יום הכיפורים ובאי-הידוק הכיתור
על ארמיה 3 המצרית הנצורה; וכך במקרים
אחרים.¹ על הרקע הזה ניתן להביא את דברי
שמעון פרס: "על כל מלחמותיה של ישראל
בעבר ריחף צל התערבות של מעצמות-העל,
במישרין או בעקיפין, כדי למנוע הכרעה
אסטרטגית מלאה."²

המעצמה, שהרבתה לאיים על ישראל
בהתערבות צבאית, היתה ברית-המועצות.
ואכן, עיון בזיכרונות של מדינאים ישראליים
מראה, כי אולטימטומים ואיומים סובייטיים
להתערב צבאית במהלך המלחמות הטרידו
מאוד, והשפיעו על החלטות, שקיבלו דוד בן-
גוריון, משה דיין וגולדה מאיר.
האם היתה לברית-המועצות יכולת צבאית
לממש את איומיה על ישראל בשלוש מלחמות
– מלחמת סיני (1956), מלחמת ששת הימים
(1967) ומלחמת יום הכיפורים (1973)?
מנקודת זמן מאוחרת ובחוכמה-שלאחר-
מעשה – כפרו כמה חוקרים בממשות

התמונות במאמר באדיבות ארכיון ביעף, ארכיון בטאון
חיל האוויר וארכיון צה"ל ומערכת הביטחון.

כוחות סובייטיים ל-ערב

אלכס ויטן

מלחמת סיני

הודעה זו הגיעה על רקע ידיעות ושמעות מאימות רבות: במוסקווה ניתחו דיפלומטים את אפשרויות הסובייטיים לפעול – האם יתקפו בטילים? האם יתקפו את כוחות בריטניה וצרפת בים התיכון? לזה הצטרפה הודעת ארצות-הברית בשישה בנובמבר, ובה הזהירה את ברית-המועצות מפני התקפת טילים על בריטניה ועל צרפת. היו גם ידיעות רבות על מטוסים בלתי-מזוהים, שטסו מעל תורכיה דרומה, על פתיחה של משרדים לרישום מתנדבים ברחבי ברית-המועצות, על מטוסים בריטיים שהופלו, על תכנונים ועל הכנות לפגוע בישראל, ולהפציץ את עריה ועוד.⁹ הידיעות, שהגיעו מרומא, מפאריס, מוואשינגטון, מלונדון וממקומות אחרים, רדפו זו אחרי זו.

התגובות בירושלים היו קשות: בהתייעצויות ודיונים הוחלט לשגר לפאריס את גולדה מאיר, שרת החוץ, ואת שמעון פרס, מנכ"ל משרד הביטחון, על מנת שיבררו מה תהא עמדת הצרפתים אם יתערבו הסובייטיים. נערכו דיונים בממשלה ובכנסת, והתייעצויות דחופות רדפו זו את זו.

בן-גוריון הניח, כי יש הרבה גזמה בידיעות. אולם, האיגרת המאיימת של בולגנין, "שהיתה ראויה להיכתב על-ידי היטלר", כדבריו, ר'השתוללות הטנקים הסובייטיים בהונגריה* מעידים מה נאצים קומוניסטים אלה מסוגלים לעשות, כתב ביומנו.¹⁰

מבין כל הלחצים הרבים, שהופעלו על ישראל בשמונה בנובמבר – ארצות-הברית, מזכיר האו"ם, עצרת האו"ם, שר החוץ הקנדי ואחרים – ציין בן-גוריון ביומנו רק אחד: האיום בהתערבות צבאית סובייטית.

[אותו יום, העיד דיין] קלחת במשרדו של בן-גוריון: שרי מפא"י, אנשי משרד החוץ מתרוצצים... בן-גוריון חיזור מאוד, זועם כאריה פצוע, מסרב לקרוא תזכירים ומברקים, שהונחו לפניו, ולא רוצה לדון בפרטים.¹¹ אלוף דן טולקובסקי, מפקד חיל האוויר, הגם שהעריך, כי אין ממש באיומים, הוציא פקודת כוננות לבסיסי חיל האוויר.¹² באותו יום גם נשלח לפאריס אל"מ יובל נאמן,

המחשבה על עימות עם הסובייטיים טרדה את מנוחתו של בן-גוריון עוד לפני המבצע. בשיחות סוור עם הצרפתים ועם האנגלים, שבהן השתתף בעצמו, התנה בן-גוריון את היוזמה הצבאית הישראלית נגד מצרים בהסכמה צרפתית להציב בישראל שתי טייסות של מטוסי קרב-הפצצה משלהם.⁵ בן-גוריון קיבל את ההבטחה, אך לא נרגע מדברי ההרגעה של הצרפתים. הנושא הרוסי המשיך להטרידו.

בן-גוריון נדרש שוב לנושא משהגיע בשניים בנובמבר 1956 מברק מאבא אבן, השגריר בוואשינגטון, שהזכיר, כי בפנטגון נמצאים גורמים, החוששים מפני התערבות צבאית סובייטית. גם איסר הראל, ראש ה"מוסד", לחש באוזני בן-גוריון, כי ארצות-הברית עלולה להתנער מישראל במקרה של התקפה רוסית. הראל הסתמך בהערכתו על מכתב, שקיבל מאלן דאלס, ראש הסוכנות המרכזית לביון של ארצות-הברית (CIA), שהביע מורת-רוח על המעילה באמון האמריקני במעשה "הקנוניה" הישראלית-בריטית-צרפתית.⁶ החרדה של בן-גוריון, שלא הרפתה ממנו כל ימי המערכה, היתה קרקע פוריה, שבה נקלטה איגרתו המאיימת של ניקולאי בולגנין, ראש ממשלת ברית-המועצות, בחמישה בנובמבר 1956. באיגרת נאמר, בין השאר:

ממשלת ישראל משחקת בצורה נפשעת וחסרת-אחריות בגורל העולם ובגורל עמה.

היא זורעת איבה כזו למדינת ישראל בין עמי המזרח, שאינה יכולה, שלא להשאיר רישומה על עתיד ישראל, ומעמידה בסימן שאלה את עצם קיומה של ישראל כמדינה.⁷

המשפט הזה לא היה חדש – הוא נכלל גם בהודעות קודמות של הסובייטים, אלא שהפעם נוסף אליו משפט, שהרעיש את בן-גוריון:

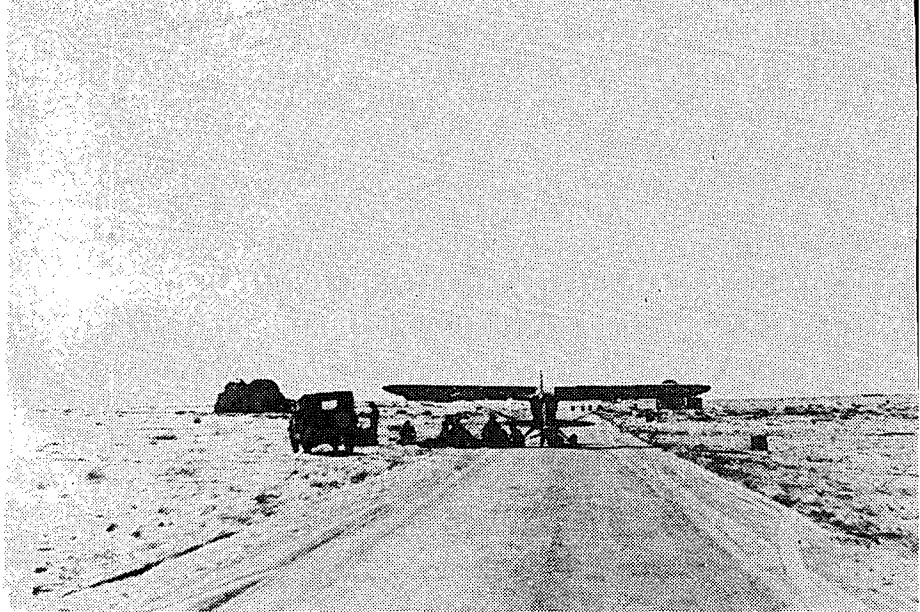
... נוקטת הממשלה הסובייטית ברגע הזה אמצעים להפסיק את המלחמה, ולרסן את התוקפים.⁸

* בארבעה בנובמבר פתחו כוחות סובייטיים בהתקפה על הונגריה עם כ-200,000 חיילים וכ-2,500 טנקים.

שטחים שכבשה – נימה לא מתונה, אך גם לא חמורה.¹⁸ למחרת בערב דרשו הסובייטים במועצת הביטחון הפסקת־אש ונסיגת הכוחות. משראו, כי דרישתם אינה מתקבלת, נסוגו מדרישתם להסיג את הכוחות, ותבעו הפסקת־אש בלבד. בשבעה ביוני אחר חצות הצביעה ברית־המועצות במועצת הביטחון בעד החלטה, הקוראת להפסקת־אש. העיתונות הסובייטית הבטיחה, כי ברית־המועצות תאחז בכל האמצעים, הדרושים על מנת לעזור לערבים.¹⁹ בנוסף, שיגרה ברית־המועצות איגרת לישראל, ואף ממנה השתמע, כי הסובייטים אינם עומדים על נסיגה. כשלא שכנו הקרבות בחזית המצרית, נשלחה לירושלים איגרת נוספת בחתימת ראש הממשלה אלכסיי קוסיגין, כי אם לא תציית ישראל להחלטת מועצת הביטחון להפסיק את האש, תנתק ברית־המועצות את יחסיה עם ישראל; ואם יימשך אי־כיבוד הפסקת־האש, תשקול מוסקווה צעדים נוספים.²⁰

בשמונה ביוני התקיים דיון בממשלה בנושא כיבוש רמת הגולן. יגאל אלון, שר העבודה, ביטא בעוצמה את דרישת יישובי הגליל (שנתמכה על־ידי אלוף דוד אלעזר, אלוף פיקוד הצפון), שלא לסיים את המלחמה מבלי לשחרר את עמק החולה ואת אזור עין־גב מן האיום הסורי המתמיד. לעומתו, התעקש משה דיין, שר הביטחון, להתנגד לכיבוש רמת הגולן משום החשש להסתבכות במלחמה בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת ומשום שלא רצה "להחריד את הדב הרוסי מרבצו"²¹ למרות שאמ"ן העריך, כי ברית־המועצות לא תתערב.²² רק בתשעה ביוני בבוקר, לאחר שהסובייטים "הנמיכו את הטון", לפי השקפת דיין, ולא נראו סימנים, כי יש בדעתם לשלוח כוחות התערבות, ומצרים עמדה להסכים להפסקת־אש. הורה דיין לאלוף פיקוד הצפון לצאת למתקפה ברמת הגולן.²³ כיבוש רמת הגולן והתקדמות כוחות צה"ל יצרו מתיחות רבה. הסורים, שחששו פן מתכוונת ישראל לכבוש את דמשק, החלו לשקול לנטוש את בירתם, ולעבור לחאלב שבצפון. ברית־המועצות נזעקה, והתרתה בארצות־הברית כי אם זו לא תעצור את התקדמות צה"ל, תנקוט ברית־המועצות פעולה, כולל אמצעים צבאיים.²⁴ לינדון ג'ונסון, נשיא ארצות־הברית, הגיב על השדר בשיגור אניות הצי השישי לקרבת חופי סוריה. הוא העביר את תוכן האיגרת ללוי אשכול, ראש ממשלת ישראל.²⁵ בנוסף, הזמין אתריאל כץ, שגריר ישראל במוסקווה, למשרד החוץ הסובייטי, ושם נמסרה לו איגרת חריפה ואולטימטיבית, שאמרה, כי ברית־המועצות החליטה לנתק את יחסיה עם ישראל וכי

... אם לא תפסיק ישראל מיד את הפעולה הצבאית, ינקטו ברית־המועצות ומדינות אחרות שוחרות שלום סנקציות נגד ישראל, על התוצאות הנובעות מכך.²⁶ בדיעבד, נראה, כי ברית־המועצות חששה פן יעורער מעמדו של המשטר הסורי בדמשק. בעוד שאת כיבוש סיני הם "עייכלו", לא יכלו הסובייטים לעבור לסדר היום במקרה הסורי כיוון שכוחות צה"ל נמצאו עשרות ספורות של ק"מ מהבירה הסורית.

כוחות צה"ל בסיני

סגן ראש אמ"ן, לבירור נוקב עם המודיעין הצרפתי. אולם, עוד בטרם נחת נאמן בפאריס קיבל בן־גוריון החלטה. בחצות הלילה בשמונה בנובמבר 1956 פנה בן־גוריון בשידור לאומה, תיאר את ההתרחשויות, וציין: ... אין יודע מה יהיה גורל סיני וכי אנו עומדים בפני מערכה משולבת צבאית ומדינית, ואיש איננו יודע עדיין אם כל אחת מהן נסתיימה ובמה. בן־גוריון הודיע על החלטת ישראל לסגת מסיני משעה שיעשו הסידורים הנאותים עם חיילי הא"ם.¹³ במבט לאחור – ובהסתמך על חוות־דעת של גולדה מאיר, של שמעון פרס, של ואלטר איתן ושל יצחק נבון – נראה היה, כי האיומים הסובייטיים הכריעו את הכף,¹⁴ גם אם בן־גוריון הכחיש זאת עשר שנים מאוחר יותר.¹⁵

מלחמת ששת הימים

משחסמה מצרים את מצרי טיראן, וישראל ניסתה ללא הצלחה להביא לפתיחתם באמצעות מאמצים דיפלומטיים, הודיעה ארצות־הברית לברית־המועצות כי היא רואה במעשה המצרי פעולה תוקפנית, וישראל תהא רשאית להתגונן. תגובת ברית־המועצות היתה, כי אם תתקיף ישראל את ארצות ערב, תגיש ברית־המועצות סיוע לערבים. שגריר סוריה במוסקווה אף הוסיף, כי קיבל הבטחה סובייטית, כי הסיוע יכלול גם התערבות צבאית.¹⁶ מלבד זאת העבירה ברית־המועצות אניות מלחמה נוספות לים התיכון, זימנה את שרי החוץ הערביים למוסקווה, ושלחה שדר לנשיא ארצות־הברית, שיוציא את הצי השישי מהים התיכון.¹⁷

משפרצו הקרבות, היו תגובות הסובייטים בראייה הישראלית אז פושרות למדי: בחמישה ביוני בערב הביא דימיטרי צ'ובאחין, השגריר הסובייטי בישראל, שדר למשרד החוץ, ובו נתבעה ישראל להפסיק את הקרבות, ולפנות

* בפגיעה במרכז התרבותי הסובייטי בדמשק נפגעו שישה סובייטים; כן טובעה ספינת הסוחר הסובייטי "איליה מנשיקוב" בגמל לטקיה.

ולפיה, ישראל – שהפציעה מטרות אזרחיות בסוריה ובמצרים, וגרמה לאבדות סובייטיות ברכוש ובנפש* – לא תישאר חסינה, וגם יישובים ישראלים לא יישארו חסינים... "טעות חמורה בידי שלטונות ישראל, אם הם מניחים, כי פעולותיהם על ערים ועל יעדים אזרחיים בסוריה ובמצרים לא יגררו עונש", המשיכה האזהרה, וסיימה באומרה, כי ברית-המועצות תנקוט אמצעים כראות עיניה.³⁵ תגובה מאיימת זו של ברית-המועצות עוררה חשש אצל דיין, שטען, כי "... עלינו להיזהר מאוד, ולהימנע כמה שנוכל מלהוציא את הדב הזה מהיער",³⁶ ואצל הממשלה כולה, שהודאה מהאוימים.³⁷

בשבעה-עשר באוקטובר, לאחר שכוח קטן של צה"ל צלח את תעלת סואץ, וראש הממשלה אלכסיי קוסיגין הגיע לקאהיר, שלח ליאוניד ברז'נייב, המזכיר הראשון של המפלגה הקומוניסטית, לנשיא ריצ'ארד ניקסון שדר – שאמנם טרם היה מאיים, אך חזר שוב, כדוגמת איגרות קודמות, על הסכנות, האורבות מפני התלקחות במזרח התיכון; שהעניינים טרם הגיעו לנקודה, שאין ממנה חזרה; ועל המעצמות לשתף פעולה במציאת פתרון.³⁸ איגרתו ניסתה לתת לגיטימציה לצעדים צבאיים, שברית-המועצות נוקטת בבחינת "הרי אמרנו לכם". הנכונות הסובייטית עד כדי לחץ, לדון בפתרון משותף עם ארצות-הברית, גדלה עוד יותר ב-18-19 באוקטובר כשהוזמן ד"ר קיסינג'ר עצמו לדייונים במוסקווה על רקע "סכנה הולכת וגוברת במזרח התיכון", שכנראה לא היתה אלא הרחבת ראש-הגשר הישראלי ממערב לסואץ, שהחל להתפרס לרוחב ודרומה.³⁹

בישראל התקבלו אותו יום ידיעות, כי כשלושים מטוסי תובלה סובייטיים, שהיו בשעתו ראש-החץ של כוח הפלישה הסובייטי לצ'כיה (1968), הועברו מפראג

חיילי צה"ל בסוכות תשל"ד בסני

היות שמלחמת ששת הימים הסתיימה, ולא ניתן היה לייחס לישראל צעדים חדשים, שיעוררו את חמת ברית-המועצות, לא התרשמו בישראל יתר על המידה מהקריאה החוזרת של "איווסטיה", בטאון הממשלה הסובייטית, בשנים-עשר ביוני לישראל, "אם לא תיסוג, תנקוט מוסקווה בסנקציות על התוצאות המשתמעות מכך".²⁷

בסיכומו של דבר, למרות שברית-המועצות לא איימה על ישראל בהתערבות צבאית מפורשת, החשש "לעורר את הדב הרוסי מרבצר" היה קיים אצל דיין, והשפיע על עיתוי ההתקפה ברמת הגולן ואולי אף על מידת התקדמותם של כוחות צה"ל אל דמשק.

מלחמת יום הכיפורים

כבר בעשרה באוקטובר הפעילה ברית-המועצות רכבת אווירית – תחילה לסוריה ואחר-כך למצרים – באמצעות מטוסי תובלה AN12, AN22. המטוסים הביאו טנקים, אמצעים נ"ט, אמצעים נ"מ, טילים, תחמושת ועוד בכתשע מאות גיחות.²⁸ בנוסף, ערכה ברית-המועצות מבצע עצום לתובלה ימית, שהזרים ציוד צבאי נוסף לצבאות מצרים וסוריה – אם כי מטבע הדברים מבצע כזה היה אטי יותר. ההכנות הצבאיות למלחמה החלו בברית-המועצות עוד קודם, אף כי המידע על כך הגיע לישראל רק כמה ימים מאוחר יותר.

ככל הנראה, כבר בשמונה באוקטובר העמידה ברית-המועצות את כל שבע הדיוויזיות המוטסות שלה במצב כוננות.²⁹ אמנם, למידע על הכוננות כבר בשמונה באוקטובר – יומיים לאחר פרוץ הקרבות – לא נמצאו תימוכין נוספים, אך אין להוציא את נכונותו מכלל אפשרות, ובמיוחד על רקע התקפת-הנגד והתקדמות כוחות צה"ל ברמת הגולן לאחר שזו בותרה קודם לכן על-ידי הסורים. בנוסף, מסר שמחה דיניץ, שגריר ישראל בארצות-הברית, הערכות אופטימיות לד"ר הנרי קיסינג'ר, היועץ לביטחון לאומי של נשיא ארצות-הברית, ומהן ניתן היה להבין, כי ישראל עלולה לחצות את תעלת סואץ.³⁰ למרות זאת, כלפי חוץ לא הפגינה מוסקווה חששות, ולמחרת, תשעה באוקטובר, הודיע אנטולי דוברנין, שגריר ברית-המועצות בוואשינגטון, לד"ר קיסינג'ר, כי ארצו לא תעשה דבר במועצת הביטחון.³¹ בעשרה באוקטובר התקבלו סימנים נוספים במערב על כך שהדיוויזיות המוטסות הועמדו במצב הכן, ושלוש מתוכן נמצאו במצב של "כוננות 2".³² באחד-עשר באוקטובר רמז שגריר ברית-המועצות בוואשינגטון בשיחה עם ד"ר קיסינג'ר על כוחות מוצנחים סובייטיים, העומדים במצב הכן להגן על שמי דמשק.³³ נראה, כי התגובה הסובייטית בעשרה באוקטובר נבעה מהתקדמות נוספת של צה"ל לעבר דמשק.³⁴

בשנים-עשר באוקטובר החלו הסובייטים להקשיח את הטון: בישראל התקבלו ידיעות ראשונות על העמדת שלוש דיוויזיות מוטסות במצב הכן. בנוסף, הופנתה לישראל, בראשונה מאז תחילת המלחמה, אזהרה פומבית,

... אומר ישירות, כי אם לא תוכל לשתף אתנו פעולה בעניין הזה, נעמוד לפני הכורח לשקול בדחיפות נקיטת צעדים חד-צדדיים.⁴⁵

סיום האיגרת היה בוטה, ודרש "תשובה ברורה מיד". רשימת הסימנים המעידים להתרעה, שהצטברו עד אז במערב, היתה מאיימת, ושימשה מקור לדאגה גוברת:

- הרכבת האווירית הסובייטית למצרים נפסקה ב-24 באוקטובר תוך שינויים במרשמי הטיסה, שהגישה ברית-המועצות. CIA פירשה את המידע הזה כסימן להכנת המטוסים לקראת שיגור הדיוויזיות המוטסות.
- כל שבע הדיוויזיות המוטסות הועמדו בברית-המועצות במצב כוננות 2, שפירושו "היכון לתנועה".
- הוקם מוצב פיקוד מוטס בקווקז בדרום ברית-המועצות (הנקודה הגיאוגרפית הקרובה ביותר למזרח התיכון).
- הועלתה הכוננות בכמה יחידות של חיל האוויר הסובייטי.

אותרה פעילות חריגה ברשתות קשר סובייטיות. שבע נחתות ושתי נושאות מסוקים הצטרפו לשייטת הסובייטית בים התיכון, שמנתה כבר אז 85 כלי-שיט מספר חסרת-קדים (מאוחר יותר גדל מספרם ליותר ממאה).

ספינה סובייטית (שהצי השישי עקב אחריה מכניסתה לים התיכון ב-22 באוקטובר) דווחה כנושאת מטען גרעיני. עם עגינתה בפורט סעיד ניחשו, כי היא נושאת טילים "סקאד" למצרים. השמועות לא אושרו. צבא מזרח גרמניה הועמד במצב כוננות מוגברת.⁴⁶

בוואשינגטון התגבשה תמימות-דעים, כי הקרמלין עומד על סף החלטה-רבתי, ויש להאט את לוח הזמנים הסובייטי על-ידי משיכתם לשיחות תוך כדי פעילות צבאית תקיפה, שתמחיש לסובייטים את התנגדות ארצות-הברית לכל צעד חד-צדדי. לכן, הכריז הנשיא ניקסון על DEFCON III (כוננות 3 מתוך חמישה מצבים) לקראת חצות ב-24 באוקטובר. תמימות-הדעים קיבלה חיזוק משנודע בארצות-הברית, כי שמונה מטוסי תובלה AN22, שכל אחד מהם מסוגל לשאת כ-175 לוחמים על צידם, אמורים להמריא בתוך שעות מבודפשט למצרים.⁴⁷ פירוש הדבר היה, להערכת האמריקנים, כי תוך פחות משתיים-עשרה שעות עלולים לנחות במצרים כארבעת אלפים לוחמים סובייטיים על צידם.⁴⁸

האמריקנים העריכו גם, כי הסובייטים לא יאבחנו במהירות מספקת את המעבר ל-DEFCON III. לכן, החליטו לנקוט צעדים נוספים, שיהיו בולטים: בחצות הועמדה הדיוויזיה המוטסת 82 במצב הכן, נושאות המטוסים "רוזוולט" ו"קנדי" הצטוו להפליג למזרח הים התיכון, מפציצים B52, ששהו בגואם, הצטוו לטוס לארצות-הברית,⁴⁹ ונפרסו מטוסי תדלוק.⁵⁰

האמריקנים דאגו לעדכן את ישראל בפרטי האירועים, והשתמשו בהם ללחץ על ישראל לאפשר העברת אספקה לארמיה 3 הנצורה: "... האמריקנים לא יניחו לארמיה 3 שתושמד ... אם לא תקבל אספקה - יעשו זאת

כוחות צה"ל בסני

שבצ'קוסלובקיה לבלגרד שביוגוסלביה. כן התקבלו ידיעות, כי גורמי מטה מאחת הדיוויזיות המוטסות הסובייטיות הגיעו למחנות קטנא שבסוריה.⁴⁰ במקביל, פרסמה ברית-המועצות אזהרה נוספת לישראל, ובה תבעה להסיג את כוחותיה לאחור תוך אזהרה "מפני התוצאות החמורות ביותר".⁴¹

הידיעות הללו יחד עם האזהרות גרמו בישראל לדאגה מחודשת וחריפה לא רק בממשלה ואצל שר הביטחון אלא גם באמ"ן, שהתבקש לחוות דעה בנושא.

מ-22 באוקטובר ועד 24 באוקטובר קיבלה מועצת הביטחון שתי החלטות להפסקת-אש בלחץ ברית-המועצות ובהסכמת ארצות-הברית - בעוד ארמיה 3 המצרית עומדת בפני כיתור. ההחלטות הללו לא מומשו משום שישראל שאפה לסיים את הכיתור, וניצלה כל הפרה מצרית כעילה לירי ולהתקדמות הכוחות עד להשלמתו.⁴² הדבר היה לזרא בעיני הסובייטים, וב-23 באוקטובר בערב פרסמו הצהרה רשמית, שהזהירה את ישראל מ"התוצאות הנרחבות ביותר", אם לא תפסיק את "תוקפנותה", ולא תסיג כוחותיה אחור.⁴³ ההודעה לא הוסיפה בישראל חרדות וחששות על אלו שכבר התעוררו. אולם, משלא שככה האש, וצה"ל המשיך להתקדם לכיוון עדביה, השוכנת בחוף המערבי של ים סוף על מנת להשלים את כיתור ארמיה 3, החריפו הסובייטים את עמדתם בכמה איגרות, שחריפותן הסלימה.

המתח הגיע לשיא חדש ב-24 באוקטובר בערב (שעון ואשינגטון), כשמוסקווה תבעה, כי האר"ם ישלח חיילים - לרבות סובייטיים - למזרח התיכון על מנת לכפות הפסקת-אש.⁴⁴ כשלוש שעות לאחר מכן הגיעה איגרת דחופה נוספת מברז'נייב, שלא היתה אלא אולטימטום: שיגור משותף של כוחות צבא סובייטיים ואמריקניים לא רק לצורך אכיפת הפסקת-אש, אלא גם כדי לערוב לביצוע החלטת מועצת הביטחון. סיום האיגרת היה מאיים עוד יותר:

מטוס תובלה סובייטי TU16

למנוע את מעבר המטוסים. הנתיב טביליסי-איראן-בגדאד-דמשק – ללא מעבר בשמי תורכיה (שנעשה בו שימוש במהלך מלחמת יום הכיפורים) – לא בא בחשבון משום אורכו הרב. אולם, מעבר לשיקולי טווח הטיסה, יש לזכור, כי סד"כ מטוסי התובלה הצבאיים בבריית-המועצות בשנת 1956 עמד על עשרות מטוסים בלבד, וספק אם יכלו לשעבד את כולו למבצע כזה. יתר על כן, גם נושא ההנחתה של ציוד מהאוויר היה עדיין בחיתוליו.⁵⁴ אמנם, מטוסי נוסעים בעלי טווח מתאים פעלו כבר בשירות בריית-המועצות (TU104ר III18), אך אלה היו בגירסאות אזרחיות בלבד, ולא התאימו להובלת לוחמים על ציודם בהתרעה קצרה.

מכאן עולה מסקנה חד-משמעית – בשנת 1956 לא היתה התערבות של כוחות מוטסים סובייטיים אפשרית כלל.

אשר לנחתים – הכוחות הללו טרם עוצבו מחדש בשנת 1956, אלא רק בשנות השישים. לכן, הם לא יכלו להיות איום, ולו גם תיאורטי.⁵⁵ כוחות התערבות רלוונטיים מבחינת טווח ההגעה היו חלק מהמפציצים שפעלו אז: TU16 (טווח פעולתו כ-4,800 ק"מ), TU95 (כונה גם TU20; שטווחו הגיע ל-11,000 ק"מ) M4ר (בעל טווח דומה). המטוסים היו מפציצים אסטרטגיים, שיכלו להמריא מבריית-המועצות, לטוס למזרח התיכון, להפציץ, ולחזור לבריית-המועצות – למעט TU16, שחייב היה לנחות בדרך לתדלק. אולם, המפציצים הללו חסרו הגנה אווירית צמודה בדמות מטוסי יירוט, שילוו למשימתם, ויגנו עליהם מפני מטוסי קרב עוינים, וישוּבו עמם לבריית-המועצות.

כוחות נוספים, שתיאורטית עלולים היו להיות מעורבים, היו יחידות הטילים היבשתיים. מומחים קבעו חד-משמעית כבר אז, כי בריית-המועצות לא יכלה להתערב באמצעותם שכן

... היו בידיהם טילים קרקע-קרקע קונוונציונליים

הסובייטיים.⁵⁶ במקביל, שלחה ברית-המועצות באופן חד-צדדי, כביטוי למימוש איומה, שבעים נציגים על מנת להשקיף על הגשמת הפסקת-האש, ומצרים חזרה בה מכוונתה לדרוש כוח פיקוח אמריקני-סובייטי, ושינתה את דרישתה ל"כוח בין-לאומי", שלפי נוהג הא"ם, אין הרכבו כולל את החברות הקבועות במועצת הביטחון. יום מאוחר יותר "הסכימה" ישראל לדרישה האמריקנית.⁵⁷

אמינות האיומים הסובייטיים

היכולת הצבאית הסובייטית תנוּחַת בכל אחת משלוש המלחמות בשני היבטים:

- **היבט תיאורטי** – האם עמדו לרשות בריית-המועצות כוחות מתאימים להתערבות; התאמת סדר הכוחות להתערבות; האם עמדו לרשות בריית-המועצות אמצעי תובלה מתאימים? היכן אמורים היו הכוחות המתערבים לנחות ולהיערך, ובאילו לוחות זמנים?
- **היבט מעשי** – שלגביו המידע לוקה עד היום בחסר בהעדר מידע אמין – מה נעשה בפועל בבריית-המועצות על-מנת לתת לאיומים תוקף מעשי? הכוחות הרלוונטיים לניתוח הזה הם היחידות המוטסות (VDV), אווירית התובלה המלחמתית (VTA), יחידות הנחתים, נחתות, שפעלו בשייטת הים תיכונית, וטייסות מפציצים מחיל האוויר (VVS), מהאווירייה הימית (MA) ומהאווירייה ארוכת-הטווח (DA).

מלחמת סיני

מישור תיאורטי

ב-1956 עמדו לרשות בריית-המועצות יחידות מוצנחות, אך אלו התבססו על תורת לחימה, שפותחה לפני מלחמת העולם השנייה ובמהלכה. באותה תקופה טרם ייעדו לכוחות הללו משימות התערבות באזורי עולם מחוץ לבריית-המועצות ולגבולותיה הסמוכים (הכוחות אורגנו רק בתחילת שנות השישים במסגרת כוחות מוטסים מוצנחים – VDV⁵⁸). ספק גם אם מטוס התובלה הצבאי העיקרי באותה תקופה – AN8 – היה מצליח להגיע עד מצרים במעמס מלא, שכידוע מגביר את צריכת הדלק, ומקצר את טווח הטיסה. לגבי סוריה, נראה, כי התשובה חיובית משום שטווח הטיסה אליה קצר יותר. אולם, מי ערב, כי תורכיה היתה מאפשרת למטוסים הללו לחלוף בתחומה האווירי?⁵⁹

הנתיב מבדפשט ליוגוסלוויה ומשם דרך הים האדריאטי והים התיכון למצרים ולסוריה ללא נחיתת ביניים – שבו נהגו הסובייטים להשתמש מאוחר יותר, היה ארוך לאין שיעור – כ-3,000 ק"מ למצרים וכ-3,500 ק"מ לסוריה, ולכן היה מחוץ למעטפת הביצועים של AN8. כך, גם נתיב קצר יותר – טביליסי-דמשק (או שדה אחר) – שאורכו כ-1,500 ק"מ, עבר מעל תורכיה, שעלולה היתה

למצרים העלית ולסוריה על צוותיהם ועל המדריכים הרוסיים.⁶² הפעולות היחידות שננקטו היו אספות במקומות עבודה בברית-המועצות, ובהן התבקשו אנשים להתנדב לעזרת מצרים, ודיווחים עיתונאיים, שסיקרו את האספות הללו, וקראו למתנדבים. ניתוח שלאחר מעשה מלמד, כי זה היה תרגיל בלוחמה פסיכולוגית, וגורמים סובייטיים אישרו זאת לאחר זמן.⁶³

לוחמה פסיכולוגית זו לוותה גם בהונאה מתוחכמת: הבריטים, שהתקינו מכשיר האזנה בשגרירות מצרים בלונדון, גילו, כי ברית-המועצות הבטיחה למצרים לשגר מטוסי קרב לעזרת המצרים, והחלה לגייס מטוסים לעימות עם בריטניה. הבטחה זו נמסרה בפגישה, שאורגנה לשגריר מצרים במוסקווה עם שר החוץ הסובייטי, והשגריר המצרי דיווח עליה גם לעמיתו המצרי בלונדון. בדיעבד, התברר, כי הסובייטים גילו, כי בשגרירות מצרים בלונדון הותקן מתקן האזנה, והחליטו לנצל את המתקן לטובתם, ולא לחושפו לידיעת המצרים. הם הזרימו דרכו מידע הונאתי מתוך כוונה שגיגה לידי הבריטים. ואכן, המידע – שנשא, לכאורה, חותם של מקור רגיש ביותר, זכה באמינות רבה בשירותי המודיעין הבריטיים – עורר סערה, וגרם לאנתוני אידן, ראש ממשלת בריטניה, לקרוא לנסיגה.⁶⁴

מלחמת ששת הימים

מישור תיאורטי

בשנת 1967 כבר עמדו לרשות ברית-המועצות כוחות מוטסים, שנועדו להתערב באזורים שמחוץ לגבולות ברית-המועצות. הכוחות הללו אורגנו בשבע דיוויזיות, שנפרסו ברחבי ברית-המועצות. הכוחות המוטסים הסובייטיים הפגינו את יכולתם שנה מאוחר יותר בפלישה לצ'כוסלובקיה: תוך פחות משמונה-עשרה שעות הוטסו שתי דיוויזיות מוטסות לתוך שטח המדינה.

גם מטוסי התובלה, שאוגדו זה מקרוב תחת מפקדת אוויריית התובלה המלחמתית (VTA), הפגינו כבר במהלך מלחמת ששת הימים יכולת מרשימה ברכבת אווירית של מטוסים AN12 למצרים וחזרה בנתיב הארוך – דרך הונגריה ודרך הים האדריאטי. בשנת 1967 טווח הטיסה למצרים ולסוריה כבר לא היה בעיה, והמטוסים – מטוסי התובלה הצבאיים ומטוסי התובלה האזרחיים – היו מסוגלים להגיע לארצות ערב גם בנתיב הארוך – דרך הונגריה וגם דרך הקווקז-איראן-עיראק לסוריה. כוחות הנחתים הימיים (12,000 איש) אורגנו כבר בארבע חטיבות מתוגברות – חטיבה מתוגברת לכל אחד מארבעת הציים של ברית-המועצות. אולם, החטיבות הללו סבלו מסיוע אש דל וכושרן להישרד בשדה הקרב היה קטן. לכן, הותאמו להן משימות בעלות אופי קצר-זמן, ולא משימות בעלות אופי ארוך-זמן. משימותיהן נשאו אופי של פשיטות קומנדו מהים, תפיסת יעדים ו/או השמדתם והמתנה לחבירת הכוח היבשתי העיקרי.⁶⁵ נחתות סובייטיות הופיעו בים התיכון משנת 1967 ואילך. אך אלו לא שימשו

לטווח מוגדל של 300-400 מילין, ובאשר ל ישראל האיום הזה לא היה רלוונטי כלל, ובמיוחד לא לגבי כוחותיה בחצי האי סיני. אמנם, היו כבר בידי ברית-המועצות כמה טילים עם טווח אפקטיווי של עד 1,100 מילין, אך בשנים 1955-1956 הם יוצרו בכמויות קטנות, וייצורם הסדרתי החל רק בשנת 1957.⁶⁶

בסיכומו של דבר, יכולתה הצבאית של ברית-המועצות היתה מוגבלת למדי בכל הנוגע להתערבות צבאית בקנה-מידה נרחב במזרח התיכון באמצעות כוחות אוויריים, או באמצעות כוחות ימיים; וללא חיפוי אווירי נאות, הסיכוי לכך היה קלוש.⁶⁷

גם בישראל רווחו ניתוחים והערכות דומים: אלוף דן טולקובסקי, מפקד חיל האוויר, ואלוף יוסף אבידך, שגריר ישראל במוסקווה, העריכו אז, כי אין ממש באיומים כיוון שאין ברית-המועצות יכולה להעביר כוחות גדולים למזרח התיכון; באשר לגיחת הפצצה – הטווחים גדולים מדי; ואילו לגבי טילים קרקע-קרקע – דיוקם אינו גדול. גם הערכת אמ"ן היתה דומה.⁶⁸

מישור מעשי

בדיעבד, האיום הסובייטי לא היה אלא אחיזת עיניים: שוכרי אלקואתלי, נשיא סוריה, ששהה במוסקווה בעת המלחמה, סיפר לגמאל עבד-אלנאצר, נשיא מצרים, מאוחר יותר על שיחתו עם מנהיגי ברית-המועצות. לדבריו הוא דרש מברית-המועצות לסייע למצרים:

- ... אך מה אנו יכולים לעשות? – שאל ניקיטה כרוש'צ'וב.
- האם עליי לומר לכם מה לעשות?! – צעק אלקואתלי.
- אך מה אנו יכולים לעשות?! – חזר ואמר כרוש'צ'וב.
- מדוע אינך שואל את מרשל ז'וקוב [הרמטכ"ל]? – שאל אלקואתלי.
- ז'וקוב פרס את מפת המזרח התיכון על השולחן, אחר כך פנה אל הנשיא אלקואתלי, ואמר:
- כיצד נוכל לבוא לעזרת מצרים? אמור לי! האם עלינו לשלוח את צבאותינו דרך תורכיה, דרך איראן, אחר כך דרך סוריה ודרך עיראק להיכנס לישראל, ולבסוף לתקוף את הכוחות הבריטיים ואת הכוחות הצרפתיים?⁶⁹

בנוסף, הסביר כרוש'צ'וב למוחמד אלקוני, שגריר מצרים במוסקווה, על שום מה אין ברית-המועצות יכולה לחוש לעזרת מצרים – שמא מעורבות זו עלולה להוביל למלחמת עולם.⁶⁰

ואשר לתנועות צבאיות – לא נראו סימנים כלשהם לתנועות מוטסים, אם כי חיל האוויר הסובייטי היה בכוננות בגלל המצב בהונגריה ובפולין.⁶¹ להיפך – ברית-המועצות עשתה מאמץ מכוון, שלא להיות מעורבת במלחמה: צוללות סובייטיות, שנועדו למצרים, והיו בדרכן לשם, הצטוו לשוב על עקביהן, 45 מפציצים "איליושיץ", שסיפקה ברית-המועצות עוד קודם לכן למצרים, פונו

שתוצאותיו לטוט בערפל רב, ועלולות היו לפגוע ביוקרתה ובאמינותה בעולם הערבי.

מישור מעשי

המידע הזמין העומד לרשותנו בנוגע לשאלה "כיצד פעל הצבא הסובייטי במלחמת ששת הימים" לוקה מאוד בחסר.⁶⁷ יש לזכור, כי זו היתה מלחמה קצרה מאוד, ורק בסופה, בעשרה ביוני, משקרב צה"ל לדמשק, איימה ברית-המועצות על ישראל ב"סנקציות" מעורפלות ועל נשיא ארצות-הברית ב"נקיטת צעדים הכרחיים כולל צבאיים". בשתי הפניות לא היה איום מפורש בהתערבות צבאית. סיום הקרבות, הודעה מרגיעה של ישראל, כי אין בכונתה לכבוש את דמשק, ושיגור אניות הצי השישי לאגן המזרחי של הים התיכון תרמו ל"הרגעת" הסובייטים. ייתכן, כי ברית-המועצות לא נקטה שום צעד צבאי משנוכחה לדעת, כי אין ישראל מאיימת על המשטר בדמשק.

בהקשר הזה ראוייה לציון האמונה התמימה של המצרים, כי ברית-המועצות תתערב במקרה של מלחמה עם ישראל. הדבר נלמד מפקודת קרב 2, שהוציא מושיר עבד אלחכים עאמר, סגן המפקד העליון של כוחות המזוינים של מצרים, ועותקים ממנה נתפסו באל-עריש. פקודה זו אמרה במפורש:

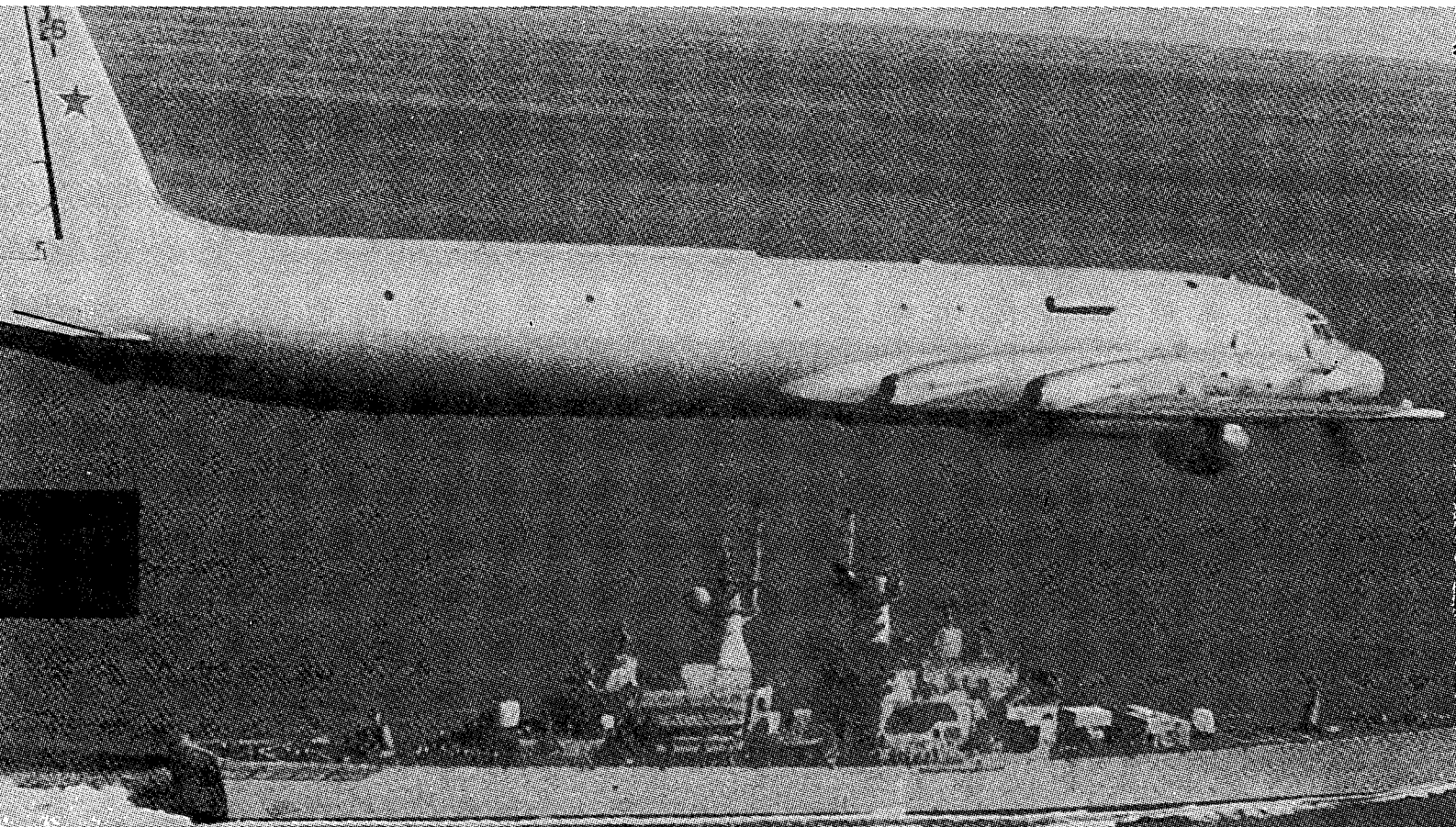
ארצות הברית לא תיכנס למאבק על-ידי פעולות ישירות נגד מצרים בגלל עמדתה התוקפנית של ברית-המועצות ו[בגלל] החלטתה להתערב בכל מקרה של תוקפנות.⁶⁸

פסקה זו לא היתה מוכנסת לפקודה אילולא האמין

להנחית מטענים על החוף, אלא כדי לפנות ציוד יקר, או את הצוותים הדיפלומטיים הסובייטיים במקרה הצורך.⁶⁶ למפציצים ארוכי-הטווח של ברית-המועצות נותרה בעיה: הם חסרו יכולת לפעול בשמי המזרח התיכון ללא ליווי מתאים של מטוסי קרב, שייגנו עליהם מפני מטוסים עוינים של ישראל, או של נאט"ו. ללא המרכיב הזה בפעולה מורכבת כזו – לא ניתן היה להסתכן בהפעלתם במזרח התיכון.

לסיכום הבחינה הטכנית, ברית-המועצות היתה מסוגלת, לכאורה, להתערב במלחמת ששת הימים באמצעות הטסת דיוויזיה מוטסת, או שתיים, למזרח התיכון. אך מיד צצות הבעיות, הנובעות מצעד כזה: באילו שדות תעופה ינחתו? האם שדה התעופה יהיה כשיר לקליטת המטוסים, ומסלוליו לא ייפגעו? מנין יהיה להם חיפוי אווירי בשלב ההתארגנות ובשלב התנועה ליעד? האם משך הזמן לביצוע פעולה כזו לא ארוך מדי, ומאפשר לשבשה על-ידי תקיפה אווירית? כיצד יתאמו את הלחימה עם הצבאות הערביים? בעיות לשוניות, חוסר-תיאום וחוסר-תרגול מוקדם עלולים היו להיות בעוכריהם. שאלות כאלו קריטיות בהפעלת כוחות משלוח מטוסים באזורים רחוקים מברית-המועצות וחוסר מענה נאות להן עלול היה להפריע לפעולת הכוחות הללו. לו הוטסו הכוחות הללו לארצות ערב, ספק אם היו באים לכלל ביטוי, בין אם משום שלא היו משתתפים בקרבות ובין אם משום שהיו מושמדים בשלבי התארגנותם. קשה גם להעלות על הדעת, כי ברית-המועצות היתה מסתכנת בצעד צבאי,

מטוס איל 38 סובייטי מעל לנושאת המטוסים האמריקנית "דרום קרוליינה" בים התיכון

עאמר, כ"י, אכן, יתערבו הסובייטים באמצעות כוחותיהם הצבאיים.

מלחמת יום הכיפורים

מישור תיאורטי

בשנת 1973 עמדו לרשות ברית-המועצות כוחות התערבות, שהוכיחו כבר את יכולתם בבודפשט (1956), בפראג (1968), בתימן (1962), בניגריה ובמצרים (1967), במצרים ובסוריה (1967-1972), בהודו (1971) ובתרגילים הנרחבים "דנייפר" (1967) ו"דווינה" (1970). אין ספק, יכולת זו הותירה את רישומה על מקבלי ההחלטות בישראל. אולם, אם נבחן מקרוב את כוחות ההתערבות הסובייטיים, נגלה כמה מגבלות משמעותיות: הכוחות המוסטסים, שאורגנו בשבע-שמונה דיוויזיות, הופעלו בטווחים של מאות ק"מ, אך לא יותר מכך. בנוסף, ייעודם, לפי תורת הלחימה הסובייטית, היה לתפוס שדות תעופה, גשרים, מעברי הרים ונקודות תורפה דומות, ולהחזיק בהם עד לחבירת כוחות היבשה. הדיוויזיות המוטסות לא נועדו לבצע פעולות התקפיות עצמאיות לאורך זמן.⁶⁹ מכאן, השפעתן על הלחימה בקו הראשון מעטה, קל וחומר אם בוחנים את ציודם דאז: טנקים קלים BMD עם תותחים 73 מ"מ ועם טילים נ"ט, תותחי טער ASU85, מרגמות 120 מ"מ, תותחי שדה הוביצר 122 מ"מ, מטולי רקטות, תותחים נ"מ וטילים נ"ט.⁷⁰

גם אם במשך השנים השתנתה מעט תורת הלחימה של הכוחות הללו, וגרסה תמרון תוך גידול בעוצמת האש ובאיכותה – הרי ברור מלכתחילה, כי הכוחות הללו לא נועדו לקרבות הבקעה, לפריצת מערכים מבוצרים, לקרבות תנועה וכי"ב, אלא לקרבות הגנה ולקרבות השהיה.

משמעות הדברים, שעל מנת להתערב בכוח צבאי משמעותי, כדי להשפיע על המערכה נגד צה"ל, אין די בהתערבות דיוויזיה מוטסת, או אפילו שלוש דיוויזיות. למשימה זו נדרש כוח מתמרן – לפחות בסדר גודל של דיוויזיה משורינית בכל חזית. כדי לנצל הפתעה, חייבת היתה ברית-המועצות להביא את הכוחות באמצעות מטוסים – שכאמור, הוכיחו כבר את יכולתם בטיסות מטען צבאיות בין-יבשתיות. אולם, מהירות המטוסים, טווחי הטיסה למזרח התיכון וזמני פריקה/טעינה מלמדים, כי לא היה ביכולת ברית-המועצות להעביר חטיבה מוטסת על ציודה בפחות מ-24 שעות, ואילו דיוויזיה מוטסת על ציודה תועבר בלא פחות מארבעה-חמישה ימים; ובכך מתבטלת ההפתעה. בנוסף, משהגיעו הכוחות לארץ היעד, עליהם להתארגן, ולהגיע לשדה הקרב; וזה דורש זמן נוסף. אין ספק, לוח הזמנים לדיוויזיה כזו היה מתארך מעבר לחמישה ימים, שבהם עלולה היתה להתגלות, ולהיות יעד לתקיפות אוויריות – עוד בשלב הטיסה ליעד, בשלב ההתארגנות, או בשלב התנועה לשדה המערכה. דוגמה קרובה ומוחשית לתסריט כזה ניתן לראות במה שאירע בשישה-עשר באוקטובר בשדה התעופה חאלב שבצפון סוריה: כאשר שניים-שלושה

מטוסים AN12 פרקו ציוד בשדה במסגרת רכבת אווירית, תקפו מטוסי חיל האוויר את השדה, והמטוסים נפגעו. עוד מעיקים על אפשרות לשלוח כוח התערבות סובייטי בניין התיאומים המבצעיים, גבולות גזרה עם הכוחות המסתייעים (המקומיים), נוהלי קשר ונוהלי חבירה עם צבא מקומי, שאינו דובר רוסית כאשר הדיוויזיה המוטסת אינה דוברת ערבית.

מכל האמור לעיל נראה, כי לא היתה כל אפשרות להפעיל את הכוחות המוטסים הסובייטיים, לו נשלחו לזירת הלחימה.

אשר לנחתים, על אף התעצמותם, טרם נראה, כי תפקידם היה להיות עוצבת מחץ אמפיבית הרחק מגבולות ברית-המועצות.⁷¹ הערכה זו עמדה בסתירה להערכות של פרשנים רבים, שנהגו להעריך, כי חטיבת נחתים סובייטית מצויה על גבי נחתות, שהיו חלק קבוע מסד"כ השייטת הסובייטית בים התיכון, וחלקן עגנו ברוב ימות השנה בנמלי ארצות ערב. פרשנים אחרים אף הרחיקו לכת, והעריכו, כי באותן נחתות נמצאו נחתים, שתפקידם היה להגן על הנמלים, או, לחילופין, להיות נכונים להתערב מהים.⁷² אולם, כפי שהוזכר קודם, בהתבסס על עדות מאוחרת יותר של מפקד צוללת סובייטית, ששירת בים התיכון, לא נמצא, ולו נחת אחד, על הנחתות הללו, וצדק אריקסון בהערכתו.

המפציצים הסובייטיים, שפעלו בחיל האוויר (VVS), באוויריה ארוכת-הטווח (DA) ובאוויריה הימית (MA), היו מסוגלים לערוך גיחות הפצה למזרח התיכון. אך, מבחינה מבצעית, הם חסרו, כמו בשנת 1967, ליווי אווירי טקטי. לכן, נראה, כי גם האיום התיאורטי הזה לא היה מופעל.

מישור מעשי

מעדויות, שנאספו ופורסמו עד היום, עולה, כי, שבע הדיוויזיות המוטסות הועמדו במצב של כוננות גבוהה, אותרה העמסת מטוסים בשדות תעופה סמוכים, אותרה פעילות חריגה של מטוסי תובלה, והועלתה הכוננות בכמה יחידות של חיל האוויר הסובייטי. גם פעולות הסובייטיים ב-24 באוקטובר חרגו ממה שנקטו בשמונה בעשרה ובשבעה-עשר באוקטובר.⁷³ אלא שמול הסימנים המתריעים הללו עומדת בעינה הבעיה הטכנו-מבצעית של הפעלת הכוחות. בנוסף, לא נודע על תיאומים מבצעיים בין הכוחות, שאמורים היו להתערב, לבין צבא מצרים, או צבא סוריה, ובלעדיהם עצם ההתערבות לוט בערפל, ונדון לכישלון. זאת ועוד, מניתוח מאפייני ההתערבות הצבאית הסובייטית בפלישה לצ'כוסלובקיה והתערבות במצרים בשנת 1970 עולה, כי כאשר הפעילה ברית-המועצות את כוחותיה בארץ אחרת, היא הסוותה היטב את פעולותיה, ולא יצאה בראש חוצות בהכרזות. בנוסף, לא אותרו כל סימנים נוספים, שהיו מחויבי המציאות, בבחינת תנאים מוקדמים הכרחיים להפעלת הכוחות המוטסים.

מכל האמור עולה, כי, למעשה, למעט הפגנת סימנים

מיג 23

13. ידיעות אחדונות, 9.11.56, ע' 1; ראיון עם אורי אבנרי, שהקליט את השידור, לורך, ע' 180, הערה 257 וכן ע' 182.
14. לורך, עמ' 199-200.
15. לורך, הערה 295.
16. דיין, עמ' 473-472; ד"ק, ע' 197.
17. דיין, שם.
18. מעריב, 6.6.67.
19. מעריב, 7.6.67. ברית המועצות החליטה, כנראה, להתעלם מהטענות המצריות, כי מטוסים אמריקניים ומטוסים בריטיים מסייעים לישראל. הדבר נלמד מכך, שהעיתונות הסובייטית לא חזרה על הטענות הללו, דבר שהיה אמור לחייבה להגיב.
20. בפרשנות מפאריס נטען, כי התגלעו חילוקי דעות בין מוסקווה, שתבעה מגמאל עבדאלנאצר להפסיק את האש על מנת להציל את משטרו, לבין נשיא מצרים, שהתעקש להמשיך בלחימה. מעריב, 8.6.67.
21. דיין, ע' 474; מאיר עמית, מעריב, 4.6.82, ע' 25.
22. ד"ק, ע' 197.
23. דיין, ע' 475.
24. דיין, עמ' 481-480; ד"ק, ע' 198.
25. ד"ק, שם.
26. מעריב, 11.6.67.
27. מעריב, 13.6.67.
28. סעד אלדין שאזלי, חציית התעלה, מערכות, 1987, ע' 200.
29. Hart, ibid.
30. הנרי קסינג'ר, מעריב, 5.3.82, עמ' 22-21.
31. קסינג'ר, שם.
32. בכוחות המוטסים בברית המועצות היו שלוש דרגות כוונות: דרגה 1 – הפסקת חופשות וקריאה לצוותים לחזור למחנות; דרגה 2 – הצטיידות והיערכות למצב של היכון לתנועה; דרגה 3 – תנועה לשדות התעופה, שבהם חנו המוטסים. אורי בריוסף, ע' 457.
33. ד"ק, ע' 205.
34. לפי הצהרת דיין ולפי תגובת דוברינין, קסינג'ר, 12.3.82, ע' 21.
35. שם; דיין, ע' 636.
36. דיין, ע' 636.
37. שמחה דינין צוטט על-ידי קסינג'ר, מעריב, 12.3.82, ע' 21.
38. קסינג'ר, שם, 19.3.82, ע' 21.
39. קסינג'ר, ע' 22.
40. Hart, ibid; בריוסף, ע' 457.
41. ד"ק, ע' 205.
42. חיים ברלב, ראיון ליום הכיפורים, מעריב, 21.9.77, ע' 24.
43. קסינג'ר, שם, 7.4.82; ד"ק, ע' 205.
44. קסינג'ר, שם.
45. קסינג'ר, ע' 38.

סוף בעמוד 34

צבאיים מסוימים מאוד, שאמורים היו אולי לתמוך באיומה המילוליים, לא יכלו הכוחות הסובייטיים לפעול בסיני, או ברמת הגולן, בלוח זמנים מהיר תוך הפתעה. ובהעדר תנאים טכנרמבצעיים מתאימים – נדונה פעולתם לכישלון. אך אין לשלול את האפשרות, כי אם היה נוצר איום צבאי ישראלי ישיר על דמשק, או על קאהיר, עלולים היו הכוחות המוטסים הסובייטיים להגיע לשדות תעופה סמוכים לעיר הבירה, ולהיערך להגנתה. זה היה קרב הגנה, ולמרות שלא התקיימו תנאים מבצעיים מקדימים – כמו תיאום מוקדם עם הצבא המקומי – סבירות מהלך כזה מבחינה טכנרמבצעית גרידא גדולה מעט יותר.

סיכום

מבחינה טכנרמבצעית גרידא, אין ספק, האיומים הסובייטיים להתערב צבאית במלחמת סיני לא היו אלא אחיזת עיניים בהעדר אמצעים מספיקים לקיים התערבות כזו. סביר מאוד, כי זה היה המצב במלחמת ששת הימים. לגבי מלחמת יום הכיפורים האפשרות מורכבת יותר – הפעלת כוחות התערבות בסיני, או ברמת הגולן, נידונה, כנראה, מראש לכישלון. אולם, אין להוציאה בדיעבד מכלל אפשרות משימות הגנה סביב דמשק, או סביב קאהיר, לו נוצר איום צבאי ישראלי ישיר עליהן.

הערות

1. אריאל לויטה, הדוקטרינה הצבאית של ישראל: הגנה והתקפה, הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים על-שם יפה, אוניברסיטת תל-אביב, 1988, ע' 33.
2. צוטט על-ידי לויטה, ע' 32.
3. Jonathan T. Howe, *Multicrisis & Cambridge, MA., MIT Press, 1971, p. 117*; F. Gokuyama, *Nuclear Shadowboxing: Soviet Intervention Threats in the Middle East, Orbis, Vol. 25, No. 3, Fall 81, p. 58*; Douglas M. Hart, *Soviet Approaches to Crisis Management: The Military Dimension, Survival, Vol. XXVI, No. 5 Sep.-Oct. 1984*.
4. Uri Bar Joseph & John P. Hannah, *Intervention Threats in Short Arab-Israeli Wars, The Journal of Strategic Studies, Vol. 11, Dec. 1988, pp. 437-467*; Bruce D. Porter, *The USSR in Third World Conflict, CA. 1984*.
5. מיכאל ברזוהר, בן-גוריון, עם עובד, 1978, עמ' 1236, 1238, 1240, 1249, 1251, 1257, 1294; כריסטיאן פינר, שר החוץ הצרפתי, צוטט על-ידי נתנאל לורך, בצבת המעצמות, מערכות, 1990, ע' 156.
6. משה ד"ק, 40 שנות דורשיו עם מוסקווה, מעריב, 1988, ע' 180; איסר הראל, בטחון ודמוקרטיה, עידנים, 1989, עמ' 407-406.
7. איגרת בולגנין לראש ממשלת ישראל, 5.11.56, דוד בן-גוריון מערכת סיני, עם עובד, 1964, ע' 228.
8. ד"ק, שם, ע' 189.
9. ברזוהר, ע' 1279; חסנין הייכל, הספינקס והקומיסר, עם עובד, ע' 72.
10. ברזוהר, ע' 1280.
11. משה דיין, אבני דרך, עידנים ודביר, 1976, ע' 317.
12. לורך, ע' 181.